

3.3. Арэалы й тэксты

Беларушчына ў чужых мовах

У часопісе „Zeitschrift für slavische Philologie“ (Лейпцыг, 1924) вядомы літоўскі філёлёг К. Буга (цяпер нябошчык) надрукаваў вельмі цікаўную працу „Die litauisch — weissrussischen Beziehungen und ihr Alter“. Бал. 26—55. Тутака паказаныя позычкі літоўскія зь беларускае мовы, пачынаючы з дагістарычнае пары. К. Буга ўстанаўляе і пару асобных перайменьнеў. Як наўчоны, што падыходзе да беларускае мовы бяз жадных палітычных тэндэнцыёў, а вылучна з навуковага гледзішча К.Б. у гэтай працы прызнае, што беларуская мова беспасярэдне вылучалася з праславянскае і што ня было жаднае мовы прарускае.

Я. Карскі (Известия отд. рус. яз. Р.А.Н. XXIX 1924) ня ўрымсыціў, каб ня выступіць проці гэткага нарушэння „рускага адзінства“. Ён кажа, што аб „беларусах“ нельга гутарыць раней XIII ст., калі ў пярышню зьяўляюцца „беларускія асаблівасці“ і „калі зьяўляецца самое імя «Беларусы»». Але тутака-ж Я. Карскі дадае, што „магчыма, ведама, што ў народнай мове некаторыя рысы беларускага языка зьявіліся і раней паказанага часу, але тады гэта былі рысы языка Крывічоў, Дрыгвічоў, Радзімічаў і г.д.“.

У гэтых словах перад намі ўвесь Карскі. Да XIII стагодзьдзя не працяваюцца ў памятках беларускія асаблівасці, але-ж і памятки беларускія, ранейшыя за XIII стагодзьдзе, ня знойдзеныя, дык як-жа гэныя асаблівасці маглі зьявіцца. Гэтак думаючы, можна сказаці, што да XVI стагодзьдзя ня было літоўскае мовы, бо першыя памятки літоўскія зьяўляюцца толькі ў гэтым стагодзьдзі. Што да XIII стагодзьдзя былі рысы беларускае мовы, прызнае і сам Карскі ў тым, што прыведзеных словах ягоньх, але гэтыя асаблівасці беларускае мовы ўсё-ж тыкі паводле Карскага не беларускія, а пляменна-крывіцкія, дрыгвіцкія і г.д., бо ня было яшчэ імя „Беларусы“. З гэтымі „довадамі“ можна вельмі далёка заехаці. На ўцеху Я. Карскаму дадам, што прынамся да 2-ое палавіцы XVIII ст. ня было імя „Беларусы“ ў тым значэнню, у якім яго цяперака ўжываем, бо ніколі дагэтуль наш народ сябе не называў Беларусамі, а мовы свае беларускай. Але з гэтага ня выходзіць, што да 2-ое пал. XVIII ст. ня было нашага народу і — ягонае мовы; быў ён, але зваўся іншымі імёнамі (Крывічы, Ліцьвіны). Калі-б гэты Карскага „довад“ быў запраўды довадам, дык ім Я. Карскі зрабіў-бы сабе іншаю няпрыемнасць, нехаця збіў-бы ім дарагую сабе тэорыю аб прарускім народзе, бо ажно ў X ст. зьяўляецца імя „Русь“ у Кіеўшчыне, а пашыраецца на ўсім славянскім усходзе не раней XIII стагодзьдзя.

Беларушчына ў чужых мовах

Я. Карскі: „Культурные завоевания русского языка в старину на западной окраине его области“ ў „Известия отд. рус. яз.“ XXIX. 1924. Бал. 1—22. Цяжка й дагадацца, што пад гэтым „обще- и истинно-русским“ назовам ідзе гутарка аб уплывах беларускае мовы на мову літоўскаю, латыскаю і іншыя. А тым часам гэта так. Тут Я. Карскі падае агульны абраз гэтых уплываў, апрацаваны на аснове монографічных працаў асобных аўтараў (Карловіча, К. Бугі, А. Брукнэра і інш.).

Хоць мы тутака нічога новага не даведаваемся, але стацыя гэтая цікаўная і патрэбная. Той, хто хоча меці агульнае паняцце аб гэтых уплывах, яго адгэтуль дастане. А ўплывы гэтыя запраўды вялізанныя, яны прайшлі на’т да прускіх Ліцьвіноў, што зь Беларусамі не мяжуюць, і сьведчаць аб доўгім супольным жыццём культурным (ды ці адно культурным!) Беларусаў зь Ліцьвінамі. Брукнэр налічыў 2.000 асноўных славянскіх словаў, узьдзеных Ліцьвінамі; палавіца з гэтых словаў — беларускія.

Цікаўна, што Ліцьвіны пераймалі ня толькі словы чыста беларускія, але й тыя, што Беларусы ўзялі з мовы лацінскае, нямецкае і інш. Прыкладам: *kvarmas* — бел. хворма, *kvartugas* — бел. хвартух.

Пачатнае беларускае *z* (=лац. *h*) у літоўскай мове адпадае або замяняецца гукамі лац. *g* (*utaryti* — гутарыці, *rybas* — рыб).

Апрача асобных словаў, пераняты на’т некаторыя суфіксы: *-ba*, *-da*, *-kis*, *-tva*, *-nyčia* і іншыя.

„Беларускі ўплыў пашырыўся навет на фонэтыку: у Ліцьвіноў нярэдка можна сустрэнуць дзеканьне, дзе *d*, *m* перад *e*, *i* заменены па спосабу беларускаму гукамі *dzь*, *ць*: *Dzievas* (Бог) замест *Dėvas*, *žalcis* (зьмія) замест *žaltis*, *kaś* (рыці) зам. *kasti*“ (бал. 11).

Меней (хоць наагул шмат) у Беларусаў перанялі Латышы. Найбалей перанялі Латышы Віцебшчыны, „у каторых зносіны зь Беларусамі трывалі асабліва доўга. Тутака на’т сугукі (сугалосныя) перад самага гукі прыаднападнябенымі (*e*, *i*), як у Беларусаў, бываюць мяккія“, значыцца ўплыў пашырыўся на’т на фонэтыку.

Я. Карскі ў гэтай стацыі адземлюе яшчэ беларускаю літэратуру арабікаю.

На аснове стацыі Бядулінай „Рукапіс чарнакніжніка XVIII веку“, „Вольны Сыцяг“, 1921, Менск, № 5, Я. Карскі ўспамінае таксама аб уплывах беларускае мовы на мову жыдоўскаю.